Agnieszka Leszczewicz
Biblioteka Politechniki Gdańskiej, Gdańsk

PRZEDWOJENNE WYDAWNICTWA STOWARZYSZENIA ELEKTRYKÓW POLSKICH W BIBLIOTEKACH I BIBLIOTEKACH CYFROWYCH

PRE-WAR PUBLICATIONS OF ASSOCIATION OF POLISH ELECTRICAL ENGINEERS IN LIBRARIES AND DIGITAL LIBRARIES

Streszczenie: Artykuł przedstawia krótką historię piśmiennictwa z dziedziny elektrotechniki. Po 1918 r. obserwuje się wzrost liczby publikacji, a wraz z rozwojem nauki zwiększa się obszar tematyczny literatury fachowej. Ogromną zasługę w tym rozwoju miało Stowarzyszenie Elektryków Polskich. W artykule pokazano sposoby wyszukiwania wydawnictw przedwojennych SEP, ich dostępność w bibliotekach, także cyfrowych. Przedstawia w jaki sposób zwiększyć powszechny otwarty dostęp do spuścizny naukowej i wydawniczej SEP.

Abstract: The article presents a brief history of electric engineering. After 1918, there is an increase in the number of publication, and with the development of science the subject area of professional literature increases. Great achievement in this development was the Association of Polish Electrical Engineers (SEP). The article shows how to search for pre-war SEP publication, their availability in libraries, also digital libraries. Presents a way to increase the universal open access to scientific and publishing heritage of SEP.

***Słowa kluczowe**: Stowarzyszenie Elektryków Polskich, biblioteki cyfrowe, otwarty dostęp*
***Keywords**: Association of Polish Electrical Engineers, digital libraries, open access*

1. Wstęp

Dla każdego stowarzyszenia ważna jest jego historia, ma to jeszcze większe znaczenie gdy jest to historia naukowa. W latach 1919-1939 SEP miał ogromne zasługi dla rozwoju nauk z dziedziny elektrotechniki, wspierał praktyków i teoretyków, współpracował z uczelniami i przemysłem. Działalność wydawnicza pokrywała wszystkie potrzeby użytkowników: SEP wydawał czasopisma i prace naukowe, podręczniki, poradniki, skrypty, słowniki, przepisy i instrukcje. Warto zachować ten ogrom różnorodnych form wydawniczych i udostępnić go w otwartym dostępie zgodnie z ideą otwartej nauki, kultury i dziedzictwa narodowego, z poszanowaniem prac autorskich i pokrewnych.

Można słowa ze statutu z 1947 r. dotyczące zadań SEP-u uznać za prorocze „Publikowanie, popieranie i rozpowszechnianie wydawnictw technicznych **w każdej postaci**". Z okazji zbliżającej się rocznicy stulecia Stowarzyszenia Elektryków Polskich warto zadbać o jego spuściznę.

2. Krótka historia piśmiennictwa z dziedziny elektryczności przed 1919 r.

W wieku XVIII i XIX w Polsce (również pod zaborami) wydano ok. 90 publikacji dotyczących zjawisk związanych z elektrycznością. Pozycja uznawaną za pierwszą książkę elektrotechniczną jest praca ks. Józefa Hermana Osińskiego „Sposób ubezpieczający życie i ma-jątek od pioruna" z 1784 r.

W latach 1900-1918 ukazało się ponad 100 publikacji z różnych dziedzin elektrotechniki, takich jak: zjawiska elektromagnetyczne, prąd stały, oświetlenie elektryczne, instalacje elektryczne, tramwaje i koleje elektryczne, prądy przemienne, budowa elektrycznych urządzeń domowych, kondensatory elektryczne, maszyny elektryczne, wytwarzanie energii elektrycznej. Wiele publikacji poświęconych było przepisom i bezpieczeństwu. Ukazywały się podręczniki, słowniki, poradniki, przepisy, instrukcje, czasem w formie nadbitek z czasopism. Autorami książek byli m.in.: M. Altenberg, K. Drewnowski, K. Gnoiński, S. Odrowąż-Wysocki, M. Pożaryski.

Nowopowstała Komisja Przepisów przy Delegacji Elektrotechnicznej Sekcji Technicznej

Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, już po roku od swojego powstania drukowała w 1900 roku w *Przeglądzie Technicznym* pierwsze prace „Przepisy bezpieczeństwa dla instalacji elektrycznych o prądzie silnym" oraz „Doraźna pomoc w nieszczęśliwych wypadkach, którym ulegają osoby obsługujące przyrządy i urządzenia elektryczne", które dodatkowo w 1901 r. ukazały się w formie nadbitek *Przeglądu Technicznego*. Także w 1901 r. ukazał się pierwszy słownik elektrotechniczny pt. „Niemiecko-polski słowniczek wyrazów technicznych i terminów naukowych dziedziny magnetyzmu, elektryczności i elektrotechniki".

W 1902 r. elektrotechnicy z Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie wydali „Przepisy dla urządzeń elektrycznych zasilanych z Miejskiego Zakładu Elektrycznego we Lwowie". Jako, że grono elektrotechników nie posiadało własnego czasopisma, drukowało prace w *Czasopiśmie Technicznym*. Podobnie było z elektrykami w Krakowie, którzy nie mając własnego periodyku drukowali w *Czasopiśmie Krakowskiego Towarzystwa Technicznego.*

Inaczej sprawa przedstawiała się w Warszawie. W *Przeglądzie Technicznym*, który publikował prace z zakresu wszystkich nauk technicznych, w specjalnym numerze z 17.12.1903 r., poświęconym wyłącznie elektrotechnice opublikowano odczyt z pierwszego Zjazdu Elektrotechników (1-3.10.1903). W 1904 r. powstał pierwszy elektryczny komitet wydawniczy, by kierować wyodrębnionym w *Przeglądzie Technicznym*, działem Elektrotechnika. Redaktorem naczelnym został B. Szapiro, a członkami byli: Z. Berson, M. Majewski, W. Niewiarowski, M. Pożaryski, Z. Straszewski.

„Delegacja Elektrotechniczna", a z nią Komitet Przepisów w 1905 r. przekształciła się w Koło Elektrotechników, a wydawana jako dodatek do *Przeglądu Technicznego Elektrotechnika* stała się pierwszym polskim czasopismem technicznym poświęconym tej dziedzinie. W wyniku represji wobec nauki i kultury polskiej po rewolucji w 1905 r. zawieszono wydawanie *Elektrotechniki* do 1911 r. Po tym okresie na łamach *Elektrotechniki* pojawiły się prace m.in.: M. Altenberga, T. Arlitewicza, K. Drewnowskiego, J. Lenartowicza, A. Kühna, R. Podoskiego, M. Pożaryskiego. Sekcja Naukowa Koła Elektrotechników wydawała publikacje związane z przepisami i bezpieczeństwem. Publikacja wydana w 1919 r. nosiła tytuł „W sprawie elektryfikacji Polski", zawarte w niej artykuły członków Komisji Elektryfikacyjnej stawiały nowe zadania dla elektryków po odzyskaniu niepodległości.

3. Wydawnictwa SEP w okresie 1919-1939

3.1 Czasopisma

Powstanie *Przeglądu Elektrotechnicznego* zbiegło się w z powstaniem Stowarzyszenia Elektryków Polskich (zjazd 7-9.06.1919 r.), lecz dopiero w 1921 r. *Przegląd Elektrotechniczny* stał się oficjalnym organem SEP na mocy uchwały Zarządu Głównego, zatwierdzonej na Walnym Zjeździe SEP w Toruniu w 1921 r. Mieczysław Pożaryski został redaktorem naczelnym, Stanisław Odrowąż-Wysocki wydawcą. 7.02.1922 r. zawarto spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, a dzięki ogłoszeniom i prenumeracie czasopismo było niezależne. Udziały w spółce miał SEP, Stowarzyszenie Radjotechników Polskich i Związek Elektrowni Polskich, a także udziałowcy prywatni. Od 1929 r. SEP miał pakiet większościowy 65,9% udziałów. Od 1923 r. dwutygodnik *Przegląd Elektrotechniczny* wprowadził comiesięczny dodatek *Przegląd Radjotechniczny*, którego pierwszym redaktorem naczelnym został Janusz Groszkowski. W 1933 r. spółka wydawnicza *Przeglądu Elektrotechnicznego* zaczęła wydawać nowe czasopismo *Wiadomości Elektrotechniczne*. Dysponując tymi dwoma tytułami redaktorzy kierowali artykuły o poziomie inżynierskim i naukowym do *Przeglądu Elektrotechnicznego*, a publikacje popularne, popularnonaukowe, przeznaczone dla techników i monterów do *Wiadomości Elektrotechnicznych.*

3.2 Książki i inne publikacje

Po odzyskaniu niepodległości nastąpił rozwój piśmiennictwa związanego z elektryką. Trzeba było wydać przepisy i instrukcje jednolite dla całego kraju, wydać nowe słowniki, instrukcje, podręczniki, których zakres tematyczny rozszerzał się razem z nowymi zadaniami elektrotechniki, energetyki i elektryfikacji. Ogromną zasługę w tym rozwoju miało Stowarzyszenie Elektryków Polskich, które w swoim statucie sformułowało m.in. takie cele: „krzewienie wiedzy elektrotechnicznej, popieranie uczelni elektrotechnicznych, popieranie i rozpowszechnianie piśmiennictwa fachowego, tworzenie zbiorów, bibliotek, laboratoriów, urządzanie

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

zjazdów, wycieczek technicznych, wystaw i odczytów, opracowywanie przepisów i prace nad słownictwem elektrotechnicznym"[1].
W latach 1900-1918 ukazało się ponad 100 publikacji – a w latach 1919-1929 opublikowano już 378 prac (w tym: dzieła naukowo-techniczne – 61, skrypty i podręczniki – 79, publikacje popularne – 123). W kolejnym dziesięcioleciu, 1930-1939, nastąpił duży wzrost liczby publikacji, aż do 950. (w tym publikacji samego SEP-u – 402)[2]. Przy tak dużej liczbie publikacji trudno wybrać najważniejsze, ale przytoczę nazwiska głównych autorów: J. Groszkowski,
J. Machcewicz, K. Gnoiński, S. Odrowąż-Wysocki, K. Drewnowski, J. L. Jakubowski, L. Staniewicz, J. Podoski, R. Podoski, M. Pożaryski, Z. Gogolewski, K. Siwicki, R. Trechciński, T. Żerański, K. Krulisz, S. Szpor, P. J. Nowacki, W. Kotlewski, J. I. Skowroński, S. Dunikowski, M. Kuźmicki, M. Altenberg, E. Kobosko, T. Monkiewicz, T. Czaplicki, K. Szpotański, B. Gimbut, A. J. Morawski.

4. Biblioteki i biblioteki cyfrowe

Jak należy rozpocząć poszukiwania przedwojennych czasopism wydanych przez SEP? Mając dostęp do Internetu trzeba znaleźć bibliotekę, która ma wersję papierową, można skorzystać z kilku źródeł informacji: z bazy MAK Biblioteki Narodowej, z katalogu Nukat, z Katalogu Rozproszonego Bibliotek Polskich KaRo, z katalogów bibliotek uczelnianych i publicznych, i ze zdigitalizowanych katalogów kartkowych bibliotek. Warto skorzystać jednocześnie z kilku źródeł informacji, gdyż dane są rozproszone. Oto przykład: Biblioteka Narodowa podaje, że *Przegląd Elektrotechniczn*y z lat 1919-1939 znajduje się tylko w Bibliotece Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie i w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Natomiast katalog Nukat podaje 14 instytucji, nie wymieniając Biblioteki SGH. Potem można przeszukać katalogi/systemy biblioteczne. Warto sięgnąć także do udostępnionych przez niektóre biblioteki zdigitalizowanych katalogów kartkowych, ponieważ jeszcze nie wszystkie zasoby bibliotek zostały skatalogowane w systemach bibliotecznych. Jeśli biblioteka nie udostępnia katalogu kartkowego on-line, pozostaje skorzystać z tradycyjnych katalogów kartkowych znajdujących się w bibliotekach. Wiedzę na ten temat należy wtedy uzyskać w oddziałach informacji naukowo-technicznej bibliotek i instytucji naukowych.
Z założenia biblioteki cyfrowe udostępniają zasoby swoich bibliotek i zasoby instytucji naukowych. Oprócz książek i czasopism można znaleźć w nich skrypty uczelniane (czasem istniejące tylko w wersji elektronicznej), prace doktorskie, nuty, dokumenty audio i video, postery, plakaty, pocztówki, medale i dokumenty życia społecznego.
W Polsce zarządzający bibliotekami cyfrowymi zawiązali Federację Bibliotek Cyfrowych, która zapewnia łatwy i szybki dostęp, poprzez jedno okno wyszukiwawcze, do zasobów wszystkich partnerów (132 źródła danych). Federacja jest polskim agregatorem metadanych dla Europeany, której celem jest ułatwienie dostępu do dziedzictwa kulturowego i naukowego Europy.
Obiekty udostępniane są zgodnie z poszanowaniem prawa autorskiego, czasem publikacje są dostępne po zalogowaniu się (dla posiadacza konta bibliotecznego w danej uczelni lub instytucji) lub tylko w sieci wewnętrznej. Publikacje udostępniane są na podstawie licencji: uznanie autorstwa, uznanie praw majątkowych, domeny publicznej oraz innych, związanych z rozpowszechnianiem, wykorzystaniem i modyfikacją dzieła. Liczba obiektów w Federacji Bibliotek Cyfrowych to 4.904.322, z czego 3.709.989 to obiekty w otwartym dostępie.

4.1 Czasopisma w bibliotekach cyfrowych

Przegląd Elektrotechniczny
Czasopismo *Przegląd Elektrotechniczny* z zakresu lat 1919-1939 w Federacji Bibliotek Cyfrowych udostępniane jest przez trzech partnerów: Bibliotekę Cyfrową Politechniki Warszawskiej, Łódzką Regionalną Bibliotekę Cyfrową i Bibliotekę Cyfrową Politechniki Śląskiej. Chociaż żaden z partnerów nie udostępnia pełnego zasobu, to dostępny jest komplet (brak tylko 1936 r.). Ciekawe jest to, że takie same zasoby partnerów FBC różnią się licencją na mocy której udostępniane jest to czasopismo: Biblioteka Cyfrowa Politechniki Warszawskiej i Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej stosują licencję prawa zastrzeżone – dostęp

[1] „Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1919-1959",Wydawnictwo Czasopism Technicznych NOT, Warszawa1959, s. 27.
[2] Dane liczbowe za: Historia elektryki polskiej. Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1974, s. 228, 231-232.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

otwarty, a Łódzka Regionalna Biblioteka Cyfrowa – domenę publiczną.

Przegląd Radjotechniczny
Czasopismo zaczęło ukazywać się w 1923 r. jako dodatek do *Przeglądu Elektrotechnicznego*. Baza MAK Biblioteki Narodowej wymienia trzy instytucje dysponujące papierową wersją czasopisma: Zakład Ossolińskich we Wrocławiu, Szkołę Główną Handlową w Warszawie i Bibliotekę Publiczną m. st. Warszawy, która posiada komplet z lat 1923-1939. Katalog Nukat ujawnia, że to czasopismo w swoim księgozbiorze posiadają również: Politechnika Śląska, Politechnika Krakowska, AGH i Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. Biblioteka Śląska udostępnia je w swojej bibliotece cyfrowej, podobnie Politechnika Warszawska. Jednak obie biblioteki nie udostępniają pełnego zakresu lat 1923-1939.

Wiadomości Elektrotechniczne
Czasopismo ukazuje się od 1933 r. Baza MAK Biblioteki Narodowej wskazuje, że czasopismo w wersji papierowej jest dostępne tylko w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Katalog Nukat wskazuje więcej instytucji: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytut Elektrotechniczny w Warszawie, AGH, Politechnikę Krakowską, Warszawską, Śląską Bibliotekę Publiczną m. st. Warszawy oraz inne, ale już o szczątkowych zasobach tego tytułu. On-line w swojej bibliotece cyfrowej udostępnia Politechnika Śląska.

4.2 Książki w bibliotekach cyfrowych

Książki wydane w latach 1919-1939 przez SEP znajdują się w wielu bibliotekach. Baza MAK Biblioteki Narodowej, katalog Biblioteki Narodowej ani baza Nukat nie ujawniają całości w zasobach bibliotek. Baza MAK Biblioteki Narodowej w Bibliografii Polskiej za lata 1901-1939 wykazuje tylko 5 pozycji, katalog on-line Biblioteki Narodowej 78 pozycji. Baza Nukat podaje 12 pozycji, których wydawcą jest SEP. Część tych publikacji to sprawozdania i inne dokumenty związane z działalnością Stowarzyszenia. Jedynym sposobem odnalezienia książek wydanych przez SEP w latach 1919-1939 to przeszukiwanie katalogów bibliote-cznych konkretnych bibliotek. Często publika-cje przedwojenne nie są jeszcze skatalogowane, wtedy pozostaje przeszukiwanie katalogów kartkowych. Niektóre biblioteki zdigitalizowały swoje katalogi, udostępniając je on-line, nie tylko lokalnie na miejscu. Pewną trudnością jest to, że katalogi kartkowe są autorskie lub przedmiotowe (te są rzadko digitalizowane), nie ma katalogów wydawców. Szukając trzeba znać autora (lub tytuł, jeśli jest to praca zbiorowa) lub żmudnie przeglądać katalogi przedmiotowe (rys. 1).

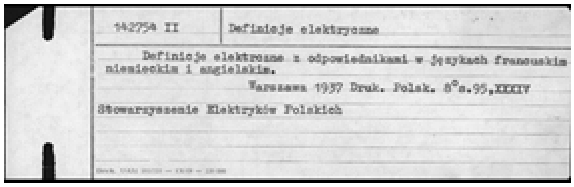
142754 II | Definicje elektryczne
Definicje elektryczne z odpowiednikami w językach francuskim niemieckim i angielskim.
Warszawa 1937 Druk. Polsk. 8°s.95,XXXIV
Stowarzyszenie Elektryków Polskich

Rys. 1. Karta katalogowa Biblioteki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przeglądając zdigitalizowane katalogi kartkowe wybranych uczelni, a były to: Biblioteka Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Politechniki Wrocławskiej, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, odnalazłam 27 pozycji, przeważnie książkowych. Udostępnione katalogi są autorskie, więc musiałam szukać konkretnych autorów, publikujących w wydawnictwie SEP. Byli to: S. Odrowąż-Wysocki, K. Drewnowski, R. Podoski, T. Żerański, K. Krulisz, S. Dunikowski, M. Altenberg, J.L. Jakubowski, E. Kobosko, T. Monkiewicz, S. Bladowski, A. Morawski. Wielu innych nie znalazłam.
W Federacji Bibliotek Cyfrowych jest tylko 12 pozycji wydanych przez SEP, w tym 4 publikacje książkowe: K. Krulisz „Zasady radjotechniki cz. 1. Podstawy teoretyczne" z 1934 r., K. Krulisz „Zasady radjotechniki cz. 2. Lampy elektronowe" z 1937 r., (rys. 2), M. Altenberg „Gospodarka elektryczna" z 1936 r., A. Morawski „Sieci elektryczne i współpraca elektrowni" z 1931 r.

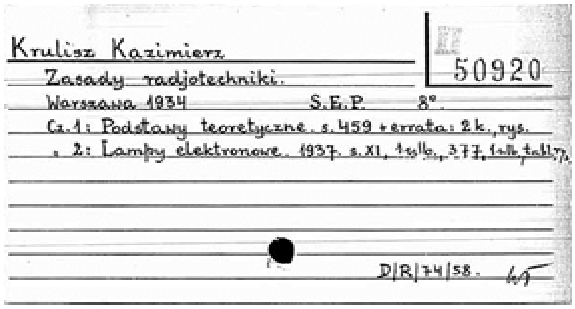
Krulisz Kazimierz
Zasady radjotechniki.
50920
Warszawa 1934 S.E.P. 8°.
Cz.1: Podstawy teoretyczne. s.459 + errata: 2k., rys.
„ 2: Lampy elektronowe. 1937. s.XI, 1 sylb., 377, 1 alb., tabl. rys.
D/R/74/58.

Rys. 2. Karta katalogowa Biblioteki Politechniki Gdańskiej

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

5. Przyszłość spuścizny SEP-u

W celu zapewnienia szerokiego, otwartego dostępu do przedwojennych wydawnictw Stowarzyszenie Elektryków Polskich powinno podjąć określone działania. Po pierwsze należy sporządzić pełną bibliografię wydawnictw SEP z tego okresu. Kolejny krok to współpraca z biblio-tekami dotycząca katalogowania i digitalizacji tych publikacji. Należałoby przeprowadzić kwerendy w celu uzyskania jak najpełniejszej wiedzy o ich zasobach.

Zarządzający Bibliotekami Cyfrowymi w bibliotekach uczelnianych są otwarci na propozycje digitalizacji swoich zbiorów i ujmują w swoich planach digitalizacyjnych proponowane dzieła.

Natomiast osobną i ważną kwestią jest rozwiązanie kwestii praw autorskich do wydawnictw SEP. Stowarzyszenie powinno powołać komisję, która na bieżąco decydowałaby o podpisywaniu umów/oświadczeń z bibliotekami cyfrowymi, po każdorazowym sprawdzeniu praw do publikacji. Można się do tego wcześniej przygotować i opracować listę publikacji, którym niedługo wygaśnie (lub już wygasł) czas ochrony praw majątkowych: dla książek – gdy upłynęło 70 lat od śmierci ostatniego współtwórcy, wymienionego w oznaczeniu odpowiedzialności (Rozdz. 4 art. 36 prawa autorskiego); dla czasopism i wydawnictw zbiorowych – gdy minęło 70 lat od daty ich wydania (art. 11. Prawa autorskiego).

Ważny jest też sposób rozpowszechniania przedwojennych publikacji. Centralna Komisja Historyczna SEP rozpoczęła już ten proces na stronie Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Pozycji jest niewiele, ale to na pewno się zmieni, a wtedy trzeba będzie znaleźć dobre narzędzie na czytelną prezentację. SEP nie musi martwić się dużą liczbą prezentowanych publikacji w przyszłości, ponieważ nie musi ich umieszczać na swoim serwerze, może tak jak teraz, udostępniać linki do konkretnych bibliotek cyfrowych. W takiej bazie wydawnictw mogą znaleźć się także inne obiekty np. medale, odznaki, karty i znaczki pocztowe, dokumenty, archiwum zdjęć. Stowarzyszenie Elektryków Polskich idąc za ideą otwartych zasobów mógłoby stworzyć repozytorium, na wzór repozytoriów instytucjonalnych, w którym mogłoby przechowywać i udostępniać (na określonych zasadach) współczesne i archiwalne dokumenty SEP i jego oddziałów.

6. Literatura

[1]. Historia elektryki polskiej. T. 3. Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1974.

[2]. Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1919-1959", Wydawnictwo Czasopism Technicznych NOT, Warszawa 1959.

Autor

mgr Agnieszka Leszczewicz
Biblioteka Politechniki Gdańskiej
Politechnika Gdańska
ul. G. Narutowicza 11/12
80-233 Gdańsk
agnieszka.leszczewicz@pg.edu.pl

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl